

***Convivència. Jueus, cristians i musulmans a la Península
Ibèrica (del segle VIII al segle XVII)***

Víctor Farias

L'assignatura

El curs pretén estudiar la història de la Península Ibèrica medieval des d'una perspectiva molt particular: el fet d'haver estat durant quasi deu segles el marc d'una interacció sense precedents de grups humans que professaven una de les tres grans religions monoteistes. Ens centrarem en examinar amb detall els trets particulars i complexos d'aquesta interacció i els canvis que la coexistència entre jueus, cristians i musulmans va experimentar al llarg dels segles. Alhora, proposem revisar de manera crítica com els historiadors han retratat aquesta coexistència i quins conceptes (convivència) han proposat per ressaltar l'originalitat d'una experiència que va començar amb la conquesta musulmana del regne cristià de Toledo i va finalitzar amb l'expulsió de jueus i moriscos dels regnes cristians.

Els requisits

1. Se suposa l'assistència regular a les classes i la participació activa dels estudiants.
2. Se suposa la lectura dels textos continguts en el *Companion* de l'assignatura. Aquest *Companion* estarà disponible via intranet de la Universitat Pompeu Fabra (Aula Global).
3. Se suposa la lectura d'un dels manuals recomanats per aquest curs (vegeu l'apartat Els recursos).
4. Per aprovar l'assignatura, els estudiants han de realitzar un assaig sobre un tema que interressi al curs. El tema pot ser escollit lliurement, encara que haurà de ser

aprovat pel professor. Un llistat de possibles temes pot trobar-se a l'apartat Els assaigs. Un resum d'aquest assaig s'haurà de presentar oralment a classe.

Les sessions de l'assignatura

Presentació

Sessió 1

Presentació del curs

Sessió 2

Introducció. Sobre conviure i convivència

Les lectures

Lectures recomanades. Per a la convivència: Mark R. Cohen, *Under Crescent and Cross: The Jews in the Middle Ages*, Princeton: Princeton University Press 1994; María Rosa Menocal, *The Ornament of the World: How Muslims, Jews, and Christians Created a Culture of Tolerance in Medieval Spain*, Boston: Little, Brown, 2002. Per als tres monoteïsmes: Hans Küng, *El cristianismo. Esencia e historia*, Madrid: Editorial Trotta, 1997; Hans Küng, *El judaísmo. Pasado, presente, futuro*, Madrid: Editorial Trotta, 1998; Hans Küng, *El islam. Historia, presente, futuro*, Madrid: Editorial Trotta, 2006; F. E. Peters, *The Monotheists. Jews, Christians, and Muslims in Conflict and Competition, 1, The Peoples of God*, Princeton / Oxford: Princeton University Press, 2003; F. E. Peters, *The Monotheists. Jews, Christians, and Muslims in Conflict and Competition, 2, The Words and Will of God*, Princeton / Oxford: Princeton University Press, 2003; Paloma Díaz-Mas / Cristina de la Puente, *Judaísmo e Islam*, Barcelona: Ares y Mares, 2007.

Primera part. L'Islam a Occident: al-Andalus (segles VIII -XII)

Sessió 3

Guerrers en el nom d'Alá. Les conquestes del dar al-Islam

Les lectures

Lectures recomanades. Per a la història d'al-Andalus: Richard A. Fletcher, *Moorish Spain*. Berkeley: University of California Press, 1993 (*La España mora*, Madrid: Nerea, 2000); Pierre Guichard, *Esplendor y fragilidad de al-Andalus. De la expansión árabe a la Reconquista*, Granada: Fundación El Legado Andalusi, 2000; Pierre Guichard, *Al-Andalus. Estructura antropológica de una sociedad islámica en Occidente*, Granada: Editorial Universidad de Granada, 1998; *The Legacy of Muslim Spain*, ed. Salma Khadra Jayyusi, Leiden: E.J. Brill, 1992. Pels diferents períodes de la història d'al-Andalus: David Wasserstein, *The Caliphate in the West. An Islamic Political Institution in the Iberian Peninsula*, Oxford: Clarendon 1993; David Wasserstein, *The Rise and Fall of the Party-Kings. Politics and Society in Islamic Spain 1002-1086*, Princeton: Princeton University Press, 1985; María Jesús Viguera Molins, *Los reinos de taifas y las invasiones magrebíes, (al-Andalus del XI al XIII)*, Madrid: Editorial Mapfre, 1992.

Sessió 4

Los judíos se han hecho poderosos y arrogantes. Els jueus a el al-Andalus

Les lectures

Lectures recomanades. Sobre els jueus a al-Andalus i el món islàmic: Bernard Lewis, *The Jews of Islam*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1987; Eliyahu Ashtor, *The Jews of Muslim Spain. Philadelphia: Jewish Publication Society, 1973-1984*; *The Legacy of Muslim Spain*, ed. Salma Khadra Jayyusi, Leiden: E.J. Brill, 1992; S. D. Goitein, *A Mediterranean Society. The Jewish Communities of the Arab World as Portrayed in the Documents of the Cairo Geniza*, Berkeley: University of California Press, 1967-1988; Mark R. Cohen, *Poverty and Charity in the Jewish Community of Medieval Egypt*, Princeton / Oxford: Princeton University Press, 2005.

Sessió 5

Pretenden seguir a Jesús, que Dios lo bendiga. Els cristians a al-Andalus

Les lectures

Lectures recomanades. Sobre els mossàrabs: Richard Hitchcock, *Mozarabs in Medieval and Early Modern Spain. Identities and Influences*, Aldershot / Burlington: Ashgate, 2008; Manuel Rincón Álvarez, *Mozárabes y mozarabías*, Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 2003; Diego Adrián Olstein, *La*

era mozàrabe. Los mozàrabes de Toledo (siglos XII y XIII) en la historiografía, las fuentes y la historia, Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 2006; Leopoldo Peñarroja Torrejón, *Cristianos bajo el Islam. Los mozàrabes hasta la reconquista de Valencia*, Madrid: Gredos 1993; Jessica A. Coope, *The Martyrs of Córdoba. Community and Family Conflict in an Age of Mass Conversion*, Lincoln / London: University of Nebraska Press, 1995. Sobre els cristians i la seva percepció de l'islam: John V. Tolan, *Saracens. Islam in the Medieval European Imagination*, New York: Columbia University Press, 2002 (*Sarracenos*, València: Universitat de València, 2007).

Sessió 6

Has de amar una muchacha árabe. La convivència

Les lectures

Lectures recomanades. Mark R. Cohen, *Under Crescent and Cross. The Jews in the Middle Ages*, Princeton: Princeton University Press 1994; Bernard Lewis, *The Jews of Islam*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1987; María Rosa Menocal, *The Ornament of the World: How Muslims, Jews, and Christians Created a Culture of Tolerance in Medieval Spain*, Boston: Little, Brown, 2002; Richard A. Fletcher, *Moorish Spain*. Berkeley: University of California Press, 1993; *The Legacy of Muslim Spain*, ed. Salma Khadra Jayyusi, Leiden: E.J. Brill, 1992.

Sessió 7

Asiduamente estudiaron las ciencias griegas. Aprender de l'altre

Les lectures

Lectures recomanades. Edward Grant, *God and Reason in the Middle Ages*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001; Edward Grant, *Science and Religion, 400 B.C. to A.D. 1550. From Aristotle to Copernicus*, Westport, Connecticut: Greenwood Press, 2004; Francis E. Peters, *Aristotle and the Arabs: The Aristotelian Tradition in Islam*, New York: New York University Press / University of London Press, 1968; Richard Rubenstein, *Aristotle's Children. How Christians, Muslims, and Jews Rediscovered Ancient Wisdom and Illuminated the Middle Ages*, Orlando...: A Harvest Book, 2003; Thomas F. Glick, *Islamic and Christian Spain in the Early Middle Ages*, Princeton: Princeton University Press,

1997; *The Legacy of Muslim Spain*, ed. Salma Khadra Jayyusi, Leiden: E.J. Brill, 1992. Sobre la història de la medicina àrab: L. I. Conrad, "The Arab-Islamic Medical Tradition", L. I. Conrad, M. Neve, V. Nutton, R. Porter, A. Wear, *The Western Medical Tradition. 800 BC To AD 1800*, Cambridge 1995, 93-138; Danielle Jacquart / Françoise Micheau, *La médecine arabe et l'Occident médiéval*, Paris: Maisonneuve et Larose, 1996.

Sessió 8

Al-samm alayka. Els límits de la convivència

Les lectures

Lectures recomanades. Bernard Lewis, *The Jews of Islam*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1987; Mark R. Cohen, *Under Crescent and Cross. The Jews in the Middle Ages*, Princeton: Princeton University Press 1994; Menocal, María Rosa, *The Ornament of the World: How Muslims, Jews, and Christians Created a Culture of Tolerance in Medieval Spain*, Boston: Little, Brown, 2002.

Segona part. Els regnes dels Croats (segles XIII-XIV)

Sessió 9

Fueron los moros tan quebrantados. Les conquestes dels croats

Les lectures

Lectures recomanades. Richard A. Fletcher, *Moorish Spain*. Berkeley: University of California Press, 1993; Jocelyn N. Hillgarth, *The Spanish Kingdoms 1250-1516*, Oxford: Clarendon Press, 1976-1978; José María Mínguez, *La Reconquista*, Madrid: Historia 16, 1989; Thomas N. Bisson, *The Medieval Crown of Aragon. A Short History*, Oxford: Clarendon, 1986; Jean Flori, *Guerra santa, yhad, cruzada. Violencia y religión en el cristianismo y el islam*, Granada: Universidad de Granada, 2002.

Sessió 10

Los moros y sus morerías. Els musulmans als regnes hispànics

Les lectures

Lectures recomanades. Sobre els musulmans als regnes cristians: John Boswell, *The Royal Treasure: Muslim Communities under the Crown of Aragon in the Fourteenth Century*, New Haven: Yale University Press, 1977; Leonard Patrick Harvey, *Islamic Spain 1250-1500*, Chicago: University of Chicago Press, 1990; *Muslims under Latin Rule 1100-1300*, ed. J. M. Powell, London: Thames and Hudson, 1992; Robert Ignatius Burns, *Muslims, Christian and Jews in the Crusader Kingdom of Valencia: Societies in Symbiosis*, Cambridge: Cambridge University Press, 1984; José Hinojosa Montalvo, *Los mudéjares. La voz del Islam en la España cristiana*, Teruel: Centro de Estudio Mudéjares. Instituto de Estudios Turolenses, 2002; Maria Teresa Ferrer Mallol, *Els sarraïns de la Corona catalano-aragonesa en el segle XIV. Segregació i discriminació*, Barcelona: Consell Superior d'Investigació Científiques. Institució Milà i Fontanals, 1987.

Sessió 11

Los judíos y sus juderías. Els jueus als regnes hispànics

Les lectures

Lectures recomanades. Per als jueus als regnes hispànics: Yitzhak Baer, *A History of the Jews in Christian Spain*, Philadelphia: Jewish Publication Society of America, 1978; Jonathan Ray, *Sephardic Frontier. The Reconquista and the Jewish Community in Medieval Iberia*, Ithaca / London: Cornell University Press, 2006; Yom Tov Assis, *The Golden age of Aragonese Jewry: Community and Society in the Crown of Aragon: 1213-1327*, London...: Littman Library of Jewish Civilization, 1997; Yom Tov Assis, *Jewish Economy in the Medieval Crown of Aragon, 1213-1327. Money and Power*, Leiden / New York / Köln: E. J. Brill, 1997; Elka Klein, *Jews, Christian society, and Royal Power in Medieval Barcelona*, Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2006; Yom Tov Assis, *The Jews of Santa Coloma de Queralt. An Economic and Demographic Case Study of a Community at the End of the Thirteenth Century*, Jerusalem: The Hebrew University, 1988; Mark D. Meyerson, *Jews in an Iberian Frontier Kingdom: Society, Economy, and Politics in Morvedre, 1248-1391*, Leiden / Boston: Brill, 2004; Robert Ignatius Burns, *Muslims, Christian and Jews in the Crusader Kingdom of Valencia: Societies in Symbiosis*, Cambridge: Cambridge University Press, 1984.

Sessió 12

No solo judíos sino también muchos amigos cristianos. La convivencia als regnes hispànics cristians

Les lectures

Lectures recomanades. Jonathan Ray, Sephardic Frontier. *The Reconquista and the Jewish Community in Medieval Iberia*, Ithaca / London: Cornell University Press, 2006; David Nirenberg, *Communities of Violence: Persecution of Minorities in the Middle Ages*, Princeton: Princeton University Press, 1998; Robert Ignatius Burns, *Muslims, Christian and Jews in the Crusader Kingdom of Valencia: Societies in Symbiosis*, Cambridge: Cambridge University Press, 1984; Jonathan Elukin, *Living Together, Living Apart. Rethinking Jewish-Christian Relations in the Middle Ages*, Princeton / Oxford: Princeton University Press, 2007.

Sessió 13

Mi maestro, el judío. Aprender de l'altre

Les lectures

Lectures recomanades. *The Legacy of Muslim Spain*, ed. Salma Khadra Jayyusi, Leiden: E.J. Brill, 1992; Edward Grant, *God and Reason in the Middle Ages*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001; Edward Grant, *Science and Religion, 400 B.C. to A.D. 1550. From Aristotle to Copernicus*, Westport, Connecticut: Greenwood Press, 2004; Francis E. Peters, *Aristotle and the Arabs: The Aristotelian Tradition in Islam*, New York: New York University Press / University of London Press, 1968; Richard Rubenstein, *Aristotle's Children. How Christians, Muslims, and Jews Rediscovered Ancient Wisdom and Illuminated the Middle Ages*, Orlando...: A Harvest Book, 2003. Per a la història de la medicina: L. I. Conrad, M. Neve, V. Nutton, R. Porter, A. Wear, *The Western Medical Tradition. 800 BC To AD 1800*, Cambridge 1995, 139-205; Danielle Jacquart / Françoise Micheau, *La médecine arabe et l'Occident médiéval*, Paris: Maisonneuve et Larose, 1996; Joseph Schatzmiller, *Jews, Medicine and Medieval Society*, Berkeley / Los Angeles: University of California Press, 1994; Danielle Jacquart / Claude Thomasset, *Sexuality and Medicine in the Middle Ages*, Princeton: Princeton University Press, 1988.

Sessió 14

Si el moro yaciere con cristiana virgen. Els límits de la convivència.

Les lectures

Lectures recomanades. Robert Ian Moore, *The Formation of a Persecuting Society*, Oxford: Basil Blackwell, 1987; David Nirenberg, *Communities of violence: Persecution of Minorities in the Middle Ages*, Princeton: Princeton University Press, 1998; Jonathan Elukin, *Living Together, Living Apart. Rethinking Jewish-Christian Relations in the Middle Ages*, Princeton / Oxford: Princeton University Press, 2007; Mark D. Meyerson, *Jews in an Iberian Frontier Kingdom: Society, Economy, and Politics in Morvedre, 1248-1391*, Leiden / Boston: Brill, 2004.

Tercera part. La monarquia cristiana (segles XV-XVII)

Sessió 15

Los católicos soberanos. La nova monarquia hispànica

Les lectures

Lectures recomanades. Henry Kamen, *Spain 1469-1714: A Society in Conflict*, London: Longman, 1991; Teofilo F. Ruiz, *Spanish Society 1400-1600*, London: Harlow, 2001; Thomas N. Bisson, *The Medieval Crown of Aragon. A Short History*, Oxford: Clarendon, 1986.

Sessió 16

Los malos de los jodíos. L'altre discriminat.

Les lectures

Lectures recomanades. Robert Ian Moore, *The Formation of a Persecuting Society*, Oxford: Basil Blackwell, 1987; Bernard Lewis, *Semites and Anti-Semites. An Inquiry into Conflict and Prejudice*, London: Phoenix Giant Paperback, 1997; David Nirenberg, *Communities of Violence: Persecution of Minorities in the Middle Ages*, Princeton: Princeton University Press, 1998; Jonathan Elukin, *Living Together, Living Apart. Rethinking Jewish-Christian Relations in the Middle Ages*, Princeton / Oxford: Princeton University Press, 2007; Mark D. Meyerson, *Jews in*

an Iberian Frontier Kingdom: Society, Economy, and Politics in Morvedre, 1248-1391, Leiden / Boston: Brill, 2004.

Sessió 17

Háganse cristianos o mueran. La violència que purifica

Les lectures

Lectures recomanades. Robert Ian Moore, *The Formation of a Persecuting Society*, Oxford: Basil Blackwell, 1987; David Nirenberg, *Communities of Violence: Persecution of Minorities in the Middle Ages*, Princeton: Princeton University Press, 1998; Mark D. Meyerson, *Jews in an Iberian Frontier Kingdom: Society, Economy, and Politics in Morvedre, 1248-1391*, Leiden / Boston: Brill, 2004.

Sessió 18

Pues que tu pija capuz nunca le tuvo ni tiene. Els marranos

Les lectures

Lectures recomanades. Sobre els marranos: Pilar Huerga Criado, *En la raya de Portugal. Solidaridad y tensiones en la comunidad judeoconversa*, Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 1993; B. Netanyahu, *The Marranos of Spain, from the late 14th to the early 16th century, according to contemporary Hebrew Sources*, Ithaca / London: Cornell University Press, 1999; Norman Roth, *Conversos, Inquisition, and the Expulsion of the Jews from Spain*, Madison: The University of Wisconsin Press, 2002; Yirmiyahu Yovel, *The Other Within. The Marranos. Split Identity and Emerging Modernity*, Princeton / Oxford: Princeton University Press, 2009; David L. Graizbord, *Souls in Dispute. Converso Identities in Iberia and the Jewish Diaspora, 1580-1700*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2004; Renée Levine Melammed, *Heretics or Daughters of Israel. The Crypto-Jewish Women of Castile*, New York / Oxford: Oxford University Press, 1999. Sobre els marranos i la Inquisició: Henry Kamen, *The Spanish Inquisition: An Historical Revision*, London: Weidenfeld & Nicolson, 1997; Stephen Haliczer, *Inquisition and Society in the Kingdom of Valencia, 1478-1834*, Berkeley / Los Angeles / Oxford: University of California Press, 1990; E. William Monter, *Frontiers of Heresy. The Spanish Inquisition from the Basque Lands to Sicily*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

Sessió 19

Que jamás tornen ni vuelvan. L'expulsió dels jueus

Les lectures

Lectures recomanades. Sobre els jueus en el segle XV: Benjamin R. Gampel, *The Last Jews on Iberian Soil. Navarrese Jewry, 1479/1498*, Berkeley / Los Angeles / Oxford: University of California Press, 1989; Mark D. Meyerson, *A Jewish Renaissance in Fifteenth-Century Spain*, Princeton / Oxford: Princeton University Press, 2004; B. Netanyahu, *Don Isaac Abravanel. Statesman and Philosopher*, Ithaca / London: Cornell University Press, 1998. Sobre l'expulsió dels jueus: Haim Beinart, *The Expulsion of the Jews from Spain*, Oxford / Portland, Oregon: The Littman Library of Jewish Civilization, 2002; Joseph Perez, *Historia de una tragedia. La expulsión de los judíos de España*, Barcelona: Crítica, 2004. Sobre la diàspora sefardí: *Spain and the Jews. The Sephardi Experience 1492 and After*, ed. E. Kedourie, London: Thames and Hudson, 1992; *From Iberia to Diaspora. Studies in Sephardic History and Culture*, ed. Yedida K. Stillman / Norman A. Stillman, Leiden / Boston: Brill, 1999; Paloma Diaz-Mas, *Sephardim. The Jews from Spain*, Chicago / London: The University of Chicago Press, 1992; Norman Roth, *Conversos, Inquisition, and the Expulsion of the Jews from Spain*, Madison: The University of Wisconsin Press, 2002.

Sessió 20

Tan moros como los de Argel. Els moriscos

Les lectures

Lectures recomanades. Sobre els moriscos: Antonio Domínguez Ortiz, *Historia de los moriscos. Vida y tragedia de una minoría*, Madrid: Alianza, 1979; Louis Cardaillac, *Morisques et chrétiens un affrontement polémique, 1492-1640*, Paris: Klincksieck, 1977; Leonard Patrick Harvey, *Muslims in Spain, 1500 to 1614*, Chicago: University of Chicago Press, 2005; Benjamin Ehlers, *Between Christians and Moriscos. Juan de Ribera and Religious Reform in Valencia, 1568-1614*, Baltimore: The John Hopkins University Press, 2006. Sobre les morisques: Mary Elizabeth Perry, *The Handless Maiden. Moriscos and the Politics of Religion in Early Modern Spain*, Princeton / Oxford: Princeton University Press, 2005. Para los moriscos y la Inquisición: Henry Kamen, *The Spanish Inquisition: An Historical Revision*, London: Weidenfeld & Nicolson, 1997; Stephen Haliczer,

Inquisition and Society in the Kingdom of Valencia, 1478-1834, Berkeley / Los Angeles, Oxford: University of California Press, 1990.

Els assaigs

Les propostes:

Les relacions entre jueus, cristians i musulmans

Mark R. Cohen, *Under Crescent and Cross: The Jews in the Middle Ages*, Princeton: Princeton University Press 1994.

La convivència

María Rosa Menocal, *The Ornament of the World: How Muslims, Jews, and Christians Created a Culture of Tolerance in Medieval Spain*, Boston: Little, Brown, 2002.

La *jihad*

Michael Bonner, *Jihad in Islamic History. Doctrines and Practice*, Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2006.

Els mossàrabs

Richard Hitchcock, *Mozarabs in Medieval and Early Modern Spain. Identities and Influences*, Aldershot / Burlington: Ashgate, 2008.

Els màrtirs de Còrdova

Jessica A. Coope, *The Martyrs of Córdoba. Community and Family Conflict in an Age of Mass Conversion*, Lincoln / London: University of Nebraska Press, 1995.

Els jueus a l'islam

Bernard Lewis, *The Jews of Islam*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1987.

La poesia hebrea a al-Andalus

Raymond P. Scheindlin, *Wine, Women and Death. Medieval Hebrew Poems on the Good Life*, New York / Oxford: Oxford University Press, 1986.

Els pobres i la pobresa a les comunitats jueves

Mark R. Cohn, *Poverty and Charity in the Jewish Community of Medieval Egypt*, Princeton / Oxford: Princeton University Press, 2005.

Les representacions cristianes de les musulmanes

John V. Tolan, *Saracens. Islam in the Medieval European Imagination*, New York: Columbia University Press, 2002.

Els musulmans sota domini cristià

John Boswell, *The Royal Treasure: Muslim Communities under the Crown of Aragon in the Fourteenth Century*, New Haven: Yale University Press, 1977.

Els mudèjars

Leonard Patrick Harvey, *Islamic Spain 1250-1500*, Chicago: University of Chicago Press, 1990.

Les dones mudèjars

José Hinojosa Montalvo, *Los mudéjares. La voz del Islam en la España cristiana*, Teruel: Centro de Estudio Mudéjares. Instituto de Estudios Turolenses, 2002.

La historia d'una aljama jueva del segle XIII

Mark D. Meyerson, *Jews in an Iberian Frontier Kingdom. Society, Economy, and Politics in Morvedre, 1248-1391*, Leiden / Boston: Brill, 2004.

Els calls als regnes hispànics

Jonathan Ray, *Sephardic Frontier. The Reconquista and the Jewish Community in Medieval Iberia*, Ithaca / London: Cornell University Press, 2006.

La convivència de jueus i cristians

Jonathan Elukin, *Living Together, Living Apart. Rethinking Jewish-Christian Relations in the Middle Ages*, Princeton / Oxford: Princeton University Press, 2007.

Les dones jueves

Avraham Grossman, *Pious and Rebellious. Jewish Women in Medieval Europe*, Waltham, Massachusetts: Brandeis University Press, 2004.

Les dones jueves i la vida familiar

Elisheva Baumgarten, *Mothers and Children. Jewish Family Life in Medieval Europe*, Princeton / Oxford: Princeton University Press, 2004.

La història d'una aljama jueva del segle XV

Mark D. Meyerson, *A Jewish Renaissance in Fifteenth-Century Spain*, Princeton: Princeton University Press, 2004.

El descobriment dels Antics

Richard Rubenstein, *Aristotle's Children. How Christians, Muslims, and Jews Rediscovered Ancient Wisdom and Illuminated the Middle Ages*, Orlando...: A Harvest Book, 2003.

L'escolàstica i els jueus

John Y. B. Hood, *Aquinas and the Jews*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1995.

La violència contra els altres

David Nirenberg, *Communities of Violence: Persecution of Minorities in the Middle Ages*, Princeton: Princeton University Press, 1998.

Els semites i els antisemites

Bernard Lewis, *Semites and Anti-Semites. An Inquiry into Conflict and Prejudice*, London: Phoenix Giant Paperback, 1997.

Les acusacions d'assassinat ritual

R. Po-chia Hsia, *Trent 1475. Stories of a Ritual Murder Trial*, New Haven...: Yale University Press, 1992.

La Inquisició als regnes hispànics

Henry Kamen, *The Spanish Inquisition: An Historical Revision*, London: Weidenfeld & Nicolson, 1997.

Els cristianos nuevos y la Inquisició

Stephen Haliczer, *Inquisition and Society in the Kingdom of Valencia, 1478-1834*, Berkeley / Los Angeles, Oxford: University of California Press, 1990.

Els conversos en els regnes hispànics

Pilar Huerga Criado, *En la raya de Portugal. Solidaridad y tensiones en la comunidad judeoconversa*, Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 1993.

Els marranos

Yirmiyahu Yovel, *The Other Within. The Marranos. Split Identity and Emerging Modernity*, Princeton / Oxford: Princeton University Press, 2009.

Les judaizantes

Renée Levine Melammed, *Heretics or Daughters of Israel. The Crypto-Jewish Women of Castile*, New York / Oxford: Oxford University Press, 1999.

L'expulsió dels jueus

Joseph Perez, *Historia de una tragedia. La expulsión de los judíos de España*, Barcelona: Crítica, 2004.

Els moriscos als regnes hispànics

Harvey, Leonard Patrick, *Muslims in Spain, 1500 to 1614*, Chicago: University of Chicago Press, 2005.

Els moriscos i la medicina

Luis García Ballester, *Los moriscos y la medicina. Un capítulo de la medicina y la ciencia marginadas en la España del siglo XVI*, Barcelona: Labor Universitaria, 1984.

Els moriscos de València

Benjamin Ehlers, *Between Christians and Moriscos. Juan de Ribera and Religious Reform in Valencia, 1568-1614*, Baltimore: The John Hopkins University Press, 2006.

Les morisques enfront de la Inquisició

Mary Elizabeth Perry, *The Handless Maiden. Moriscos and the Politics of Religion in Early Modern Spain*, Princeton / Oxford: Princeton University Press, 2005.

Els renegats cristians

Bartolomé Bennassar, *Los cristianos de Alá. La fascinante aventura de los renegados*, Madrid: Nerea, 1989.

Els esclaus musulmans

Jacques Heers, *Esclavos y sirvientes en las sociedades mediterráneas durante la Edad Media*, València: Edicions Alfons el Magnànim. Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, 1989.

Els recursos

Els manuals

- Richard A. Fletcher, *Moorish Spain*. Berkeley: University of California Press, 1993.
- Stanley G. Payne, *A History of Spain and Portugal*, 1, in The Library of Iberian Resources Online.¹
- Jocelyn N. Hillgarth, *The Spanish Kingdoms 1250-1516*, Oxford: Clarendon Press, 1976-1978.

¹ <http://libro.uca.edu/payne1/spainport1.htm>

- Henry Kamen, *Spain 1469-1714: A Society in Conflict*, London: Longman, 1991.

Els diccionaris

- *Dictionary of the Middle Ages*, ed. Joseph R. Strayer, Nueva York: Charles Scribner's Sons, 1982-1989.
- *Medieval Jewish Civilization: An Encyclopedia*, ed. Norman Roth, New York: Routledge, 2002 (The Routledge Encyclopedias of the Middle Ages, 7).
- *Medieval Islamic Civilization: An Encyclopedia*, ed. Josef W. Meri, New York: Routledge, 2005 (The Routledge Encyclopedias of the Middle Ages, 13).